

УДК 327

ТОПОЛЬНИЦЬКА М. І.,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету
Ужгородського національного університету

ЕТНІЧНИЙ КОНФЛІКТ ЯК ЧИННИК РОЗПАДУ ДЕРЖАВИ (НА ПРИКЛАДІ ЮГОСЛАВІЇ)

Анотація. Автор здійснила дослідження етнічного конфлікту, його характерні ознаки та вплив на правову систему югославської держави. У статті також йдеться про види суб'єктів етнічного конфлікту. Крім цього, автор здійснила характеристику неправомірної поведінки учасників етнічного конфлікту.

Ключові слова: правова система, етнічний конфлікт, суб'єкти етнічного конфлікту, причини етнічних конфліктів, етноконфліктні дії.

Постановка проблеми. Балканська криза у своєму субрегіональному вимірі характеризувалася низкою причин, серед яких не останню роль відігравав етнічний конфлікт як явище, що відображає зіткнення діаметрально протилежних настроїв національних груп під час реалізації права на самовизначення.

Незважаючи на намагання керівництва югославської держави створити югославського громадянина і тим самим придушити прагнення до національної ідентичності, правова система того періоду неодмінно характеризується наявністю етнічного конфлікту.

Стан дослідження. Дослідивши наукову літературу з даного питання, автор знайшла ту, яка стосується впливу на правову систему етнічного конфлікту [2; 6; 7]. Крім цього, дослідженням даної проблематики займалися такі вчені, як Сенюшкіна Т.О., Рібаков С.Є., Михалева Н.А., однак недостатньо розроблене питання саме щодо етнічного конфлікту.

Мета статті. Міжнаціональні (національно-етнічні, міжетнічні) відносини суттєво впливають на розвиток різних сфер життєдіяльності особи, функціонування інститутів громадянського суспільства та держави, на зміст та особливості правового регулювання, тому автор ставить перед собою мету – здійснити характеристику поняття «етнічний конфлікт», визначити сфери впливу даного фактору в югославському суспільстві перехідного періоду.

Виклад основного матеріалу. Аналіз етнічних конфліктів, що мали місце в різних країнах світу, показує, що один із головних факторів, який провокує міжнаціональні суперечності, – це неспівпадіння політичних

кордонів із межами національного, мовного, релігійного і культурного простору.

Етнічні конфлікти в Югославії – це ще один приклад, що засвідчує зв'язок національного фактора з політико-територіальним. До національного фактора тут приєднується також і релігійний, але головна причина цього протистояння – це розпад багатонаціональної держави Югославії. Аналогічний процес мав місце наприкінці 1991 року на теренах колишнього Радянського Союзу, де замість єдиної багатонаціональної держави з'явилося 15 самостійних держав.

Аналіз етнічних конфліктів показує, що всі вони мають спільні риси розвитку, які проявляються в послідовності висування вимог. У багатьох випадках конфлікти починаються з проблем національної мови. Саме ця сфера конфліктності раніш за все переходить із латентної фази у відкриту. Вона має велике мобілізуюче значення, тому що апелює до кожної людини, яка належить до національної групи. Після цього, як правило, вимоги переходять у політичну площину, а далі справа доходить до статусних домагань. На цьому націоналістичні рухи не зупиняються і формулюють територіальні вимоги, які за своєю суттю є конфліктами з приводу ресурсів. На цій фазі особливе значення має звернення до історичних фактів і традицій. Як правило, всі учасники конфлікту володіють історико-археологічними матеріалами, що виправдовують територіальні вимоги кожної з етнічних груп. Найчастіше право тієї чи іншої етнічної групи на територію неможливо довести [1, с. 116].

Автор підтримує дану позицію, адже послідовність вимог суб'єктів етнічного конфлікту визначає його як поступовий процес, метою якого є реалізація права на самовизначення та доведення національної самоідентичності.

Конституція максимально закріплювала нормативні підстави національно-культурного, економічного і соціального розвитку союзних республік і країв, передбачаючи механізми допомоги з боку федерації і надаючи значну самостійність. Так, із метою створення матеріальної бази рівноправності народів і національностей Югославії особлива увага приділялася прискореному розвитку продуктивних сил в економічно недостатньо розвинених республіках і автономних краях, для чого забезпечуються необхідні кошти і робляться інші заходи. Утворюється особливий фонд федерації для кредитування прискореного розвитку економічно недостатньо розвинених республік і автономних країв (ст. 258) [2, с. 328].

Зважаючи на вищенаведене, вбачаємо ідеологію взаємодопомоги нерозвиненим республікам. На думку автора, створення фонду для розвитку республік, які недостатньо розвинені і не вносять необхідний вклад в економіку Югославії, відіграла значну роль у виникненні настроїв населення розвинутих республік до відділення та можливості самозабезпечення без перебування в складі федерації.

Поряд з етнічною категорією, за допомогою якої можна розділити сербів, хорватів, чорногорців та албанців, релігійна категорія робить релі-

гійний культ етнічною ознакою. Етнізація суспільства посилює релігійний конфлікт і призводить до політизації релігійної належності. Етнонаціональна війна веде до релігійної ненависті. Поряд із тим слід зауважити, що іслам мусульман Боснії і Герцеговини – це один із прикладів секуляризованих варіантів цієї релігії. Тільки тоді, коли він став мішенню для етнічного націоналізму, він почав осмислювати себе як релігійний фундамент своєї ідентичності і став більш радикальним.

Повернемося до механізму етнічного конфлікту і детальніше проаналізуємо економічні та політичні фактори. Однією з причин етнічних конфліктів може бути різний рівень в економічному розвитку регіонів окремої держави. Домагання етнічної групи, що домінує в економічно розвинутому регіоні, можуть привести до зростання націоналізму. Це проявилось в Югославії: словенці та хорвати стверджували, що їхні ресурси використовуються для більш відсталіх регіонів. Тому зв'язок з Європейським Співтовариством став для Словенії та Хорватії більш перспективним, ніж перебування у Федеративному Союзі Югославії [1, с. 117].

Тож, виходячи з вищевикладеного, робимо висновок, що етнічний конфлікт в Югославії був і релігійним. Це свідчить про те, що релігійна належність стала ознакою етнізації політики.

На нашу думку, суб'єктом етнічного конфлікту може бути будь-який суб'єкт права, за умови, що протиборство між суб'єктами права відбувається по лінії етнічної спільності.

Суб'єкти етнічних конфліктів вельми різноманітні і істотно відрізняються один від одного. Як правило, дані суб'єкти є колективними, в силу специфіки самого етнічного конфлікту, що протікає на загальносоціальному (не індивідуальні) рівні.

Тим не менш, не виключається, що окремі індивіди, як суб'єкти права, можуть бути суб'єктами потенційних етнічних конфліктів. Це ситуації, коли порушуються права особи, яка належить до якої-небудь національної меншини. У випадках, якщо дані права гарантовані державою або нормами міжнародного права, індивіди (фізичні особи) [3], будучи громадянами, іноземцями або особами без громадянства, є суб'єктами відповідних правовідносин, що накладає відбиток на їхню поведінку в конфлікті. Фізичні особи повинні узгоджувати своє становище з існуючими нормами права, пам'ятати про можливі правові наслідки в разі протиправної поведінки з їхнього боку.

Державні і недержавні організації можуть вступати в етнічні конфлікти під час реалізації своїх владних повноважень, що відноситься, перш за все, до державних органів.

Специфічним суб'єктом етнічного конфлікту може бути сама держава, державні та муніципальні освіти. В етнічному конфлікті держава виступає від імені закону. Тільки держава має законне право застосовувати насильницькі методи дії і протидії в процесі конфлікту. Держава може бути суб'єктом етнічного конфлікту у сфері державно-правових відносин.

Суб'єкти етнічного конфлікту дуже різні. Це можуть бути етнічні групи, етнічні спільноти, національні меншини, народи і народності, озброєні націоналістичні угруповання і бандформування, національно-етнічні об'єднання, національно державні утворення, держава в особі правоохоронних органів та інших державних структур. Складний характер сучасного буття доводить необхідність виділення такої групи суб'єктів, як соціальні прошарки, до яких відноситься народ, нація, населення певного регіону або населеного пункту, трудовий колектив [4].

Суб'єкти етнічного конфлікту, безумовно, володіють юридичними правами і обов'язками. Права національних меншин (нечисленних народів, етнічних спільнот) – частина загальної системи прав людини і, отже, сфера прямого міжнародного дії і контролю. Принципово інша проблема, яка потребує нагального вирішення в юридичній науці, – це питання співвідношення індивідуальних і колективних групових прав.

Протиправна поведінка суб'єктів етнічного конфлікту – це правопорушення. Під ними в юридичній літературі розуміються, в більшості випадків, винні діяння, які порушують юридичні приписи та завдають шкоди особі, суспільству і державі. Дані дії належать особі, яка досягла встановленого віку, або, в передбачених законом випадках, організації. Специфіка протиправної поведінки суб'єктів етнічного конфлікту полягає в тому, що даний вид конфлікту має низький рівень інституційованості, відсутні будь-які «правила гри», і боротьба часто ведеться до повного або часткового знищення протиборчої сторони, тобто протиправна поведінку приймає свої критичні форми, і мова, як правило, йде про злочин того чи іншого суб'єкта етнічного конфлікту.

В умовах формування політико-правової системи і відсутності досконалого законодавства досить складно провести юридичну кваліфікацію правомірної поведінки суб'єктів і учасників етнічного конфлікту. Наприклад, етноконфліктні дії протиборчих сторін, пов'язані із завоюванням суверенітету нації. Їх правова кваліфікація являє собою певну проблему. З одного боку, прагнення нації до відділення містить у собі загрозу суспільним інститутам і державі в цілому. Тому, з точки зору існуючого політико-правового режиму даної держави, етноконфліктні дії, пов'язані із сецесією, можуть розцінюватися як протиправні. З іншого боку, боротьбу за владу і суверенітет не можна пояснювати лише корисливими інтересами етноеліт, бо існують об'єктивні причини даних конфліктів, пов'язані, наприклад, із загрозою деетнізації і асиміляції. Термін «суверенітет» вживається для позначення національного контролю над територією країни, володіння її землями [4].

У своєму дослідженні конституційного права країн соціалістичного табору, проведеному в 70-х роках ХХ століття, Н.А. Михалева відзначила, що обидві соціалістичні федерації (СРСР і СФРЮ), які існували на той момент, в якості основного принципу визначення кордонів своїх суб'єктів обрали саме національний принцип. При цьому в обох державах послідовно дотримувався принцип рівноправності суб'єктів федерації [5, с. 42].

До 80-х років ХХ століття потенціал для розпаду і виникнення конфліктів на національному ґрунті в Югославії був уже фактично сформований. Україй слабкий федеральний рівень влади і практично повна передача контролю за загальнодержавними рішеннями республікам і автономним краям, у сукупності із закріпленням у конституції правом на самовизначення їх титульних народів, що включало в себе право на сецесію в рамках своїх суб'єктів федерації, стало причиною того, що це право розглядалося як цілком природне. Невідповідність внутрішніх кордонів СФРЮ реальній карті розселення народів передбачало ситуацію, коли під час виходу практично будь-якої республіки (за винятком Словенії) зі складу федерації на її території неминуче залишалася значна меншість представників інших титульних народів, які, відповідно до конституції, також могли вимагати реалізації свого власного права на самовизначення. І конфлікти виникли, в першу чергу, після сецесії суб'єктів федерації саме з найбільш гетерогенним складом населення Хорватії та Боснії і Герцеговини. Політичні еліти з обох сторін володіли великим арсеналом підстав для мобілізації своїх етнічних спільнот на участь у конфліктах з іншими подібними до них групами людей. У них входили: сербське прагнення до домінування в державі, страх перед яким було закладено ще в королівській Югославії; пам'ять про жорстокість хорватських, сербських і мусульманських націоналістів у роки Другої світової війни; загроза сербським національним інтересам із боку автономій, створених на території цієї республіки; економічна нерівність окремих регіонів і т.д. Закладена під дією комуністичної доктрини права націй на самовизначення, югославська традиція трактувала всі ці питання не з точки зору протиріч між суб'єктами федерації, а як конфлікти інтересів конкретних етносів, полегшувала лідерам націоналістичних рухів відновлення свого народу проти інших подібних спільнот. І ослаблення СКЮ як посередника у відносинах між суб'єктами федерації стало причиною загострення відносин між суб'єктами СФРЮ і посилення відцентрових тенденцій [6].

Висновки з дослідження. Дослідивши етнічний конфлікт як чинник процесу самоідентифікації нації в югославському суспільстві, можна зробити певні висновки.

1. Етнічний конфлікт є причиною неспівпадіння кордонів із межами національного, мовного, релігійного і культурного простору.

2. Послідовність вимог суб'єктів етнічного конфлікту визначає його як поступовий процес, метою якого є реалізація права на самовизначення та доведення національної самоідентичності.

3. Якщо в територіальному вимірі наявні релігійні суперечності, то етнізація суспільства посилює релігійний конфлікт і призводить до політизації релігійної належності.

4. На думку автора, ідеологія взаємодопомоги нерозвиненим республікам для їх зміцнення та створення фонду для розвитку республік, які недостатньо розвинені і не вносять необхідний вклад в економіку Югославії, сприяла розвитку етнічного конфлікту.

5. Суб'єктом етнічного конфлікту може бути будь-який суб'єкт права за умови, що протиставлення між суб'єктами права відбувається по лінії етнічної спільності. Це можуть бути етнічні групи, етнічні спільноти, національні меншини, народи і народності, озброєні націоналістичні угруповання, національно-етнічні об'єднання, національно державні утворення, держава в особі правоохоронних органів та інших державних структур.

Література:

1. Сенюшкіна Т.О. Релігія та націоналізм як чинники етнічних конфліктів. Культура народів Причорномор'я. 2002. № 28. С. 116–122. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/108585/18Senyushkina.pdf?sequence=1>. (дата звернення: 14.09.2018).
2. Топорнин Б.Н. Конституции социалистических государств: Сборник в 2-х томах. Т.2 / Под ред. Б.А. Страшуна, Б.Н. Топорнина, Г.Х. Шахназарова. М.: Юридическая литература, 1987. 384 с.
3. Худойкіна Т.В. Юридичний конфлікт (теоретико прикладне дослідження): дис. д-ра юрид. наук: 12.00.01. Н. Новгород, 2002. 245 с.
4. Чувиляев А.А. Теоретико-правовые основы разрешения этнического конфликта: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Кострома, 2005. 223 с.
5. Михалева Н.А. Понятие и система принципов социалистической Конституции // Труды: Актуальные проблемы государственно-правовой науки в развитии социалистическом обществе. Труды ВЮЗИ. Т. 48. М., 1977.
6. Баренбойм О.Г. Форма югославської держави і її вплив на формування між-національних конфліктів на Балканах в ХХ столітті: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Н. Новгород, 2006. 224 с.

Топольницкая М. И. Этнический конфликт как фактор распада государства (на примере Югославии)

Аннотация. Автор провела исследование этнического конфликта, определила его характерные признаки и влияние на правовую систему в период вооруженного конфликта. В статье также говорится о видах субъектов этнического конфликта. Кроме этого, автор осуществила характеристику неправомерного поведения участников этнического конфликта.

Ключевые слова: правовая система, этнический конфликт, субъекты этнического конфликта, причины этнических конфликтов, этноконфликтные действия.

Topolnytska M. Ethnic conflict as factor of distribution of the state (at the example of Yugoslavia)

Summary. The author conducted a study of the ethnic conflict, its characteristics and influence on the legal system in times of armed conflict. The article also talks about the types of subjects of ethnic conflict. In addition, the author carried out a description of the misconduct of participants in the ethnic conflict. The author draws attention to the fact that in many cases conflicts begin with problems of the national language. It is precisely this sphere of conflict that goes from the latent phase to the open, because language is a characteristic feature of the identification of the nation. The author also researched that one of the causes of ethnic conflicts may be a differ-

ent level in the economic development of the regions of a particular state. The pursuit of an ethnic group dominant in an economically developed region can lead to an increase in nationalism. The extremely weak federal level of government, and the almost complete transfer of control over national decisions to the republics and autonomous regions, together with the right enshrined in the constitution to self-determination of their titular peoples, was the reason that this right was regarded as natural. That is why the author believes it is relevant to study ethnic conflict with a mixed population.

Key words: legal system, components of the legal system, armed conflict, impact of armed conflict, concept of human rights.